

IV. MISCELANEEA

ZIARE, REVISTE ROMÂNEȘTI ȘI SÂRBEȘTI LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA DIN BANAT

DAN POPESCU*

Ziaristica bănățeană datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când, sub domnia lui Iosif al II-lea, prin Ordonanța imperială din 11 iunie 1781, s-a acordat libertate tiparului.

În împrejurări destul de grele, Paul Iorgovici și Ioan Molnar au editat, la Viena, în vara anului 1794, o gazetă românească care a fost suspendată pentru motivul că propaga idei periculoase ale revoluției burgheze din Franța și că aceste idei "pot produce zguduirea liniștei publice"¹.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, și mai ales după sfârșitul războaielor napoleniene, așa cum bine arată Felix Milleker, în *Istoria* sa a tipografiilor și a ziaristicii din Banat, existau tipografii și în provincii, dar până la 1848 nu se menționează nici o publicație românească bănățeană.

După înăbușirea revoluției de la 1848, prin hotărârea guvernului imperial, Banatul e constituit într-o provincie separată, numită "Voivodina sârbească și Banatul Timișoarei", cu reședința la Timișoara².

În perioada absolutismului și "regimului liberal" habsburgic (1849-1867), apar primele ziare românești și sârbești. Astfel, la 15 octombrie 1851, vede lumina tiparului ziarul sârbesc "Juzna pcela", redactor fiind Milorad Medakovic, iar la Becicherec se tipărește primul calendar sârbesc, intitulat "Srpski Narodni veliki beckerecki kalendar", pe anul 1857.

---

* Profesor emerit pensionar - Lugoj.

1. Dan Popescu, *Note despre presa bănățeană*, Drapelul roșu, Timișoara, 29.X.1969.

2. Leonhard Bohm, *Geschichte des Temeser Banats*, vol. I, Leipzig, 1861, p. 394.

Cerințe tot mai impetuoase pentru ziare și reviste, precum și nevoile administrației, de imprimate, anunțuri, circulare, facilitează înființarea de noi tipografii și periodice. În acest fel, presa bănățeană a crescut în amplitudine și în jurul anului 1870, după cum ne informează o statistică, existau 11 ziare: 4 la Timișoara, 1 la Vârșeț, 2 la Panciova, 1 la Biserica Albă, 1 la Lugoj, 1 la Reșița, 1 la Becicherecul Mare³.

Sub presiunea evenimentelor interne și externe care s-au succedat după pacea de la Praga, cercurile conducătoare ale Austriei au găsit formula pe care să se sprijine politica lor de asuprire și, în februarie 1867, a fost publicată înțelegerea dintre Austria și Ungaria, care a statornicit sistemul dualist, pe care un fruntaș al Partidului Național Român îl caracteriza: "Unio duarum nationum contra plures". Prin încheierea pactului dualist, s-a urmărit ca obiectiv principal micșorarea contradicțiilor austro-ungare prin asuprirea altor naționalități.

Istoricul Henry Wickham Steed, în studiul intitulat *La Monarchie des Habsbourgs*, referindu-se la dualism, sublinia: "Concepția dualismului este un pact constituțional ce se baza pe două aranjamente paralele, dintre care unu era acordul bilateral dintre coroana și națiunea maghiară reprezentată prin parlamentul maghiar, și celălalt un statut constituțional, unilateral, promulgat de autoritatea imperială în Austria, prezentându-se întocmai ca un portal frontal din doi stâlpi de putere inegală, cu coroana și departamentele comune drept grindă"⁴.

Cu toată opoziția deputaților români și sârbi, printre care-i amintim pe Iosif Hodoș, Ilie Măcelaru, Vincențiu Babeș, Aloisiu Vlad, Svetozar Miletic, proiectul de lege a fost votat fără să țină seamă de interpelările și discuțiile înverșunate ale reprezentanților naționalităților oprimate.

Astfel, poporul român și sârb, stăpâni străvechi ai acestor teritorii, se vedeau lipsiți de cele mai elementare drepturi, supuși unei crunte exploatare și asupririi naționale, presați cu fiecare an tot mai mult de brutala politică de de-naționalizare forțată. În ciuda condițiilor grele în care poporul român și sârb și-au desfășurat activitatea, solidaritatea comună, lupta dâră și unită a acestora s-a sudat, creind posibilitatea să pășească pe calea progresului în toate ramurile manifestării spirituale, înființându-și instituții culturale proprii, care treptat au devenit adevărate centre de radiere, sădind în sufletul popoarelor ideea unității de neam, de limbă, de libertate împotriva tiraniei.

În pofida împrejurărilor vitrege de opresiune socială și națională, mișcarea de emancipare națională din monarhia austro-ungară, a românilor și sârbilor,

3. Felix Milleker, *Geschichte des Buchdruckes und des Zeitungswesen in Banat* (1769-1922), Bela Crkva, 1926, p. 25.

4. Henry Wickham Steed, *La Monarchie des Habsbourgs*, Paris, 1917, p. 56.

face parte din mișcarea general europeană proprie tuturor popoarelor care s-au ridicat la viața națională independentă în decursul secolului al XIX-lea.

În această perioadă un rol eficient în răspândirea ideilor înaintate l-au avut luminătorii poporului, care în timp de grele încercări n-au precupețit nimic și s-au ridicat cu hotărâre pentru apărarea gliei strămoșești, pentru dreptate, pentru libertate și independență națională. Datorită activității lor prodigioase, ideea libertății naționale a cuprins gândurile și voința unor largi pătri sociale, înscriindu-se ca obiectiv central al activității publicistice și a societăților culturale ale vremii care a adus astfel un aport nemijlocit la făurirea unității de stat a poporului român⁵.

În condițiile vitrege ale dualismului, între factorii care au promovat și răspândit în rândul maselor gândirea progresistă a vremii, a științei, a literaturii și a limbii naționale, a fost și presa. Relevând însemnătatea presei, gazeta socialistă ADEVĂRUL arăta că "în marea mișcare a proletariatului arma cea mai puternică este presa, căci prin ea putem lăți ideilor noastre /.../ presa este cea faclă care răspândește știința și lumina în tot locul"⁶.

Astfel, chiar în vara anului 1867, la Biserica Albă, în tipografia lui Iulius Wunder, vede lumina tiparului DIE NERA, iar în toamna aceluiași an apare prima foaie sârbească a provinciei, intitulată VRSACKA KULA⁷. Acest ziar, însă, al cărui redactor a fost Nika Manduriac, își încetează activitatea, fiind suspendat de autorități pentru că a răspândit idei politice incompatibile cu politica oficială a regimului dualist. Un exemplu tipic de îngrădire a libertății presei, ni-l oferă suspendarea, în august 1869, a altui ziar sârbesc, PANCEVAC, precum și amendarea de 1000 florini aplicată lui Ivan Pavlovic, redactorul ziarului, care a publicat știri politice și culturale⁸, sesizând în paginile ziarului și unele abuzuri ale autorităților.

Politica de opresiune națională s-a îndreptat în primul rând împotriva școlii, aceasta fiind unul din pilonii de bază ai menținerii și cultivării limbii naționale. În acest sens, legile votate îngrădeau popoarelor oprimate dreptul de a învăța în școli limba maternă.

Odată cu venirea la putere a guvernului condus de Kalman Tisza, politica de asuprire capătă forme din ce în ce mai dure, iar procesul de deznaționalizare se adâncește. Dacă legile votate până acum acordau dreptul de a înființa școli confesionale, unde limba de predare era lăsată la preferința consiliilor de con-

5. I. Cicală, *Ziarul Drapelul – factor activ în mișcarea națională a românilor bănățeni*, Banatica, Reșița, 1971, p. 393.

6. "ADEVĂRUL" din 29 martie 1907.

7. Dan Popescu, *Din istoricul presei bănățene până la primul război mondial*, în *Lucrările Simpozionului iugoslavo-român*, Pancevo, 1971, p. 311.

8. Felix Milleker, *op. cit.*, p. 24.

ducere, prin legea din 1879 a lui Trefort, în școlile confesionale elementare se introduce studiul limbii maghiare: "nici o diplomă nu mai putea fi eliberată, în cazul în care absolventul nu-și va fi însușit limba maghiară în vorbire și scris"⁹.

Ziarul DREPTATEA, în paginile sale, reliefează câteva aspecte despre felul cum autoritățile înțeleg să sprijine procesul de învățământ în școli. "În comuna Voislova, din cercul pretorial al Caransebeșului, nu s-a ținut școală de 6 ani de zile /.../ s-au făcut de repetate ori arătări la autoritățile politice competente, însă rezultatul a fost negativ"¹⁰. În comuna Buceșnița, din 1890 școala este fără învățător; la fel la Petroșnița și Ohaba Bistra. În comuna Glimboca, "60 de băieți și 42 fete învățau într-o singură clasă, iar la Borlova, 80 de băieți și 70 fete au un singur învățător"¹¹.

Situații similare găsim și în școlile sârbești, unde ministrul școlilor secundare recomandă "ca elevii de la vârsta de 16 ani în sus să învețe în școli limba maghiară și germană"¹². Într-un articol apărut în VRSACKI VERSNIK din 17 august 1913, se subliniază că "Sinodul sârbesc, în loc să aloce fonduri operei de școlarizare a poporului, a închinat toți banii mănăstirilor și călugărilor". Este necesar, recomandă autorul articolului, să înființăm asociația școlară "Scoioku Matiozu", pentru a nu pierde școlile pe care le avem.

Redacția ziarului DRAPELUL, într-un articol de fond, arăta că, datorită legii XXVII din anul 1907, "182 învățători au fost pedepsiți pentru că n-au respectat cerințele legii în instrucția limbii maghiare"¹³.

Într-un articol, intitulat *Cine are urechi de auzit să audă*, Dusan Mijatovic pune în dezbatere o problemă de importanță majoră referitor la modul de școlarizare a copiilor sârbi, reliefând că învățătorii sunt "obligați să-i învețe pe copii scrisul, cititul, gramatica în limba maghiară, iar limba sârbă abia câte puțin, ca limbă maternă. Când ajung în "Burgerschule", acolo se intensifică învățarea limbii maghiare și dacă în școala primară copii între ei mai vorbesc sârbește, dispare și această ocazie și li se interzice a vorbi în altă limbă decât în cea maghiară"¹⁴.

Un rol nefast pentru învățământul românesc din Transilvania și Banat l-au avut legile școlare ale lui Apponyi din 1907. Populația românească a organizat numeroase manifestări de protest: mișcări, rezoluții, memorii¹⁵, întruniri popu-

9. Ioan Popescu-Puțuri și Dr. Augustin Deac, *Unirea Transilvaniei cu România*, București, 1970, p. 163.

10. "DREPTATEA", 13 ianuarie 1895.

11. Idem.

12. "VRSACKI VESNIK", 21 iulie 1913.

13. "DRAPELUL", 17 aprilie 1909.

14. "VRSACKI VESNIK", 9 martie 1914.

15. "TELEGRAFUL ROMÂN", 21 martie 1907.

lare, la Lugoj, Caransebeș, Oravița, organizate de P.N.R., precum și o aprigă campanie de presă¹⁶.

Mișcarea socialistă s-a ridicat în repetate rânduri pentru apărarea școlilor populare oprite. În acest sens, Congresul Secției Române a P.S.D., în ianuarie 1908, a subliniat "nevoia de a ne păstra limba noastră, cultura noastră națională", condamnând politica guvernelor, care a făcut ca poporul să fie "lip-sit și răpit de drepturi, lipsit și răpit de limba sa națională"¹⁷.

Redacția ziarului DRAPELUL a înțeles să facă din gazetă un luptător activ militând pentru promovarea culturii în rândul maselor. Într-o suită de articole, ziarul a protestat împotriva dezinteresului claselor dominante din Austro-Ungaria față de problema școlară.

Într-un articol, se reliefa că în comitatul Caraș-Severin "aproape 15.000 de copii de școală sunt deja, prin lipsă de școli, excluși de la cercetarea școlii"¹⁸. Un alt articol, ce datează din anul 1911, sublinia că, după 43 de ani de la introducerea obligativității învățământului, "aproape 3.000 de comune erau fără școli și 300.000 de copii obligați la școală fără de a avea unde să meargă la școală"¹⁹.

Criza politică a sistemului dualist austro-ungar se accentuează datorită contradicțiilor sociale și naționale. Pentru masele populare din Transilvania, indiferent de naționalitate, "dualismul a însemnat o înăsprire a asupririi sociale și naționale exercitate direct de moșierimea și burghezia maghiară cu sprijinul claselor dominante din Austria"²⁰.

Edificatoare în acest sens este declanșarea unei puternice răzvrățiri în anul 1876 în comuna Nitzkidorf, din comitatul Timiș, cu o populație majoritară germană, după cum ne relatează ziarul TEMESI LAPOK, din 20 ianuarie: "s-a iscat o revoltă de mari proporții"²¹. Demn de subliniat este faptul că populația română și sârbă a încercat să se coalizeze cu răzvrățiții, iar conducătorul revoltei a fost un ofițer din armata austriacă, care a participat la campania de înscăunare a lui Maximilian în Mexic²².

Răscoala țăranilor constituie un episod din lupta țăranimii bănățene. Ea face parte dintr-un lanț întreg de mișcări țăărănești: Teregova (1895), Coștei (1897), Herendești (1901), Fârlug (1907)²³.

16. "TRIBUNA", 27 martie 1907.

17. Ibidem, 6 decembrie 1907.

18. "DRAPELUL", 9 iunie 1904.

19. Idem, 23 mai 1911.

20. *Istoria Transilvaniei*, Ed. Academiei R.P.R., vol. II, p. 188.

21. Dan Popescu, *Frământări țăărănești în comuna Nitzchidorf*, Timișoara, Buletin Informativ, 1973, p. 33.

22. "TEMESVARER ZEITUNG", 22 ianuarie 1876.

23. Dan Popescu, *op. cit.*, p. 24.

Ziarele bănățene românești și sârbești publică ample articole referitoare la problema țărănească, elucidând prin numeroase exemple situația grea a gospodăriei mici țărănești, care, datorită împrumuturilor la diferite bănci, a impozitelor grele, a diferitelor obligații pe care trebuie să le presteze pe moșiile stăpânilor de pământ, se ruinează, sărăcesc tot mai mult, își vând pământurile luând drumul pribegiei, fie spre centrele industriale sau emigrând în alte țări. Numai în anii 1899-1900 au plecat din Transilvania și Banat 142.000 de locuitori, peste 40.000 în România²⁴.

Un puternic ecou a stârnit marea răscoală a țăranilor din România din 1907. În coloanele DRAPELULUI s-au publicat nenumărate articole: astfel, Valeriu Braniște, referindu-se la răscoala țăranilor, vedea pe drept cuvânt "izbucnirea elementară a unei nemulțumiri adânci care roade sufletul poporului de mult"²⁵.

Contradicțiile ireconciliabile ale sistemului dualist i-a apropiat pe sârbii voivodineni și românii ardeleni, "pentru că aceștia (laolaltă cu alte popoare, croați, slovaci) aveau aceleași interese politice, lupta pentru dezmembrarea imperiului habsburgic și eliberarea popoarelor asupra²⁶.

În aceste împrejurări, în contextul politic românesc transilvănean și bănățean de la sfârșitul secolului al XIX-lea, organele de presă românești și sârbești aveau o importanță deosebită pentru propagarea în rândul maselor asupra și exploatate, a progresului social, a luptei pentru dreptate națională și socială.

În anul 1880 a apărut ziarul LUMINĂTORUL, care, de fapt, a fost primul ziar politic al Banatului. În programul său se specifica precum că "se adresează întregului popor român... fiind un sprijin în timpuri de suferință... propagând adevăratul patriotism... combătând în mod egal orice abuz al autorităților... foaia fiind animată de principii democratice... scopul ei va fi a trage, a apropia și consolida spiritele, a le concentra activitatea spre deșteptarea conștiinței naționale"²⁷.

Apariția ziarului LUMINĂTORUL a fost primită cu multă simpatie de bănățeni. Orăvițenii, cum se desprinde dintr-o scrisoare trimisă redacției, "salutăm cu bucurie apariția LUMINĂTORULUI și sperăm... că va ocupa cu demnitate locul său în jurnalistică provincială", iar lugojenii se "bucurau din inimă a vedea realizată o dorință atât de arzătoare de a avea un ziar românesc, care să le apere interesele"²⁸. Când redactorul ziarului LUMINĂTORUL face apel la citi-

24. "MAGYAR STATISZTIKAT KOZLEMENYEK", Budapesta, 1918, vol. XVII, p. 455, 517.

25. "DRAPELUL", 4 aprilie 1907.

26. Radu Flora, *Relații sârbo-române, Noi contribuții*, Panciova, 1968, p. 32.

27. Aurel Cosma jr., *Istoria presei române din Banat*, 1932, p. 41-42.

28. "LUMINĂTORUL", 20 martie 1880.

tori, de a se abona la această foaie, vicecomitele, prin circulări trimise organelor în subordine, cere "să se ia de urgență măsuri pentru interzicerea abonamentelor la ziarele românești calificându-le periculoase, deoarece ar produce agitații naționale"²⁹.

Ziarul OBSERVATORUL ia atitudine împotriva oficianților, arătând că față de cele 400 ziare care apăreau în imperiu, a pornit represalii împotriva publicațiilor românești "seamănă a frică și dezmințe afirmațiile guvernanților făcute în fața popoarelor europene că în Ungaria ar domni libertatea presei"³⁰.

Față de ziarele românești care veneau de dincolo de Carpați, circulările Ministerului de interne subliniau că "autoritățile maghiare trebuie să împiedice trecerea în țară a tuturor foilor, care au început să treacă granița în plicuri închise, mai ales cu primejdioasele foi din România"³¹.

LUMINĂTORUL a contribuit "la educarea cetățenească a românilor pentru afirmarea acestora ca un factor activ în viața de stat"³². Nicolae Iorga încadrează LUMINĂTORUL printre ziarele ce reprezintă "avântul general luat de noua presă națională a românilor din monarhie"³³, iar Constantin Antip relevă activitatea dusă de ziar pentru ridicarea și consolidarea conștiinței naționale, oglindind în coloanele lui interesele păturilor celor mai largi ale românilor bănățeni³⁴.

Însă gazeta care s-a suit pe pozițiile cele mai înaintate ale vremii, a fost DREPTATEA, redactor responsabil fiind Valeriu Braniște. În primul număr al ziarului se sublinia "că vom lupta cu mijloace legale... având întotdeauna interesele majore ale poporului român"³⁵. În paginile sale erau articole publicate scânteietoare, militând curajos, demascând fără cruțare demagogia politicienilor corupți, aprinzând văpaia patriotismului fierbinte, "demnitatea omului pentru cauza sfântă a dezrobirii lui de dominația și împilarea habsburgică". În memoriile sale, tânărul redactor relatează că i-a făcut o bună impresie "mediul social și cultural bănățean". "Caracterul național al orașului Timișoara și Lugoj era mixt... populația românească majoritară era în plină afirmare a năzuințelor sale naționale și sociale"³⁶.

29. G. Neamțu, *Din corespondența lui Pavel Rotaru privind ziarul "Luminătorul"*, Banatica, 1973, vol. II, p. 237.

30. "OBSERVATORUL", 9 ianuarie 1882.

31. "DREPTATEA", 13 ianuarie 1895.

32. I. Lupaș, *Începuturile și epocile istorice ale ziaristicii românești transilvănene*, Studii istorice, vol. V, p. 325.

33. N. Iorga, *Istoria presei românești*, București, 1922, p. 154.

34. C. Antip, *Contribuții la istoria presei române*, București, 1964, p. 43.

35. Aurel Cosma jr., *op. cit.*, p. 55.

36. Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, Studiu introductiv de Miron Constantinescu și Alexandra Porțeanu, București, 1972, p. XXV.

În coloanele ziarului DREPTATEA, la care au colaborat Ioan Pop Regeanu, dr. Vuia, Miron Cristea, V. Hosu, s-a desfășurat o campanie susținută împotriva guvernului, publicându-se un șir de 72 articole în sprijinul cauzei memorandiștilor. În istoria de până atunci a presei din Ungaria, "cazul era de o gravitate maximă, ceea ce va atrage severe consecințe"³⁷.

Înăsprirea asuprii sociale și naționale, exercitată de vârfurile claselor guvernante, a determinat declanșarea intensificării mișcării de eliberare națională a popoarelor aflate sub dominația habsburgică. Conferința de la Novi Sad, din iulie 1895, precum și preambulul acesteia, motiva necesitatea alianței naționalităților pentru statornicirea unei atitudini comune în toate problemele politice.

TRIBUNA din Sibiu sublinia că ziua de 10 august, convocarea Congresului, va fi o zi memorabilă, iar BRANIK afirma că "solidaritatea naționalităților a devenit singurul refugiu unde se mai poate desfășura activitatea politică, motiv pentru care naționalitățile trebuiau să acționeze în viitor strâns unite"³⁸.

Este cunoscut faptul că la Congresul naționalităților din august 1895, când au fost prezenți peste 400 de delegați români, slovaci și sârbi, s-a hotărât programul "alianței partidelor naționale, precum și sprijinirea reciprocă a programelor naționale în toate afacerile politice"³⁹. Chiar ziarul vienez DEUTSCHES VOLKSBLATT aprecia importanța Congresului arătând că "politică memoriilor și plângerilor nu folosea la nimic și că numai prin organizare și solidaritate naționalitățile își vor putea câștiga drepturile ce li se cuvin".

În ziarul NARODNOST, din Pancevo, în articolul de fond, intitulat *Ideea de stat maghiară*, se arăta că, în cotidianul BUDAPESTER TAGEBLAT, se încearcă să se clarifice, conform intereselor guvernanților, problema sârbească. Autorul combate argumentele baronului Jivcovi și cere poporului sârb să apere din răspuțeri autonomia sa politică, bisericească și culturală, în armonie cu interesele fiecărei naționalități în parte⁴⁰.

Un larg ecou a stârnit în Europa apuseană situația popoarelor asuprite din monarhia habsburgică și în special cea a românilor. Felix Lasseur, în ziarul LA REPUBLIQUE FRANCAISE, a publicat un articol în care dezvăluie asuprirea naționalităților nemaghiare, iar în l'EUROPE își exprimă speranța că "glasul dreptății și al eliberării lor va suna în curând pentru ei"⁴¹.

37. Valeriu Braniște, *op. cit.*, p. XXVI.

38. Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 200.

39. Ioan Popescu-Puțuri și Dr. Augustin Deac, *op. cit.*, p. 260, Arhiva bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe din Sibiu (aici se găsește în manuscris *Programul alianței partidelor naționale, române, slovace și sârbe*).

40. "NARODNOST", 24 februarie 1898.

41. "L'EUROPE", 11 mai 1894.

Autoritățile guvernamentale au luat măsuri de ordin administrativ, judiciar și politic, au încercat coruperea și intimidarea luminătorilor poporului, care întrețineau flacăra incandescentă a conștiinței naționale; însă rezultatele au fost negative.

Simpatia pentru cauza românilor a crescut, opinia publică europeană se solidarizează cu cauza celor asupriți. Marele filolog romanist englez W. R. Morphill sublinia: "un popor de origine nobilă, vorbind o limbă de origine latină, care, cu toate persecuțiile la care a fost expus, se dezvoltă cât se poate de viguros..."⁴².

Nenumărate documente de arhivă stau mărturie oglindind în suficientă măsură atitudinea autorităților austro-maghiare față de cele mai elementare drepturi cetățenești. Când un grup de intelectuali români au lansat un apel către populația românească de a se face liste de subscripții în vederea ridicării unui monument marelui tribun Avram Iancu, Ministerul de interne a monarhiei, prin ordinul 1245 din 21.IV.1895, face cunoscut jandarmeriei: "se va lua de urgență măsuri și se va veghea să nu se strângă fonduri pentru ridicarea unui monument lui Avram Iancu"⁴³.

O altă circulară este relevantă în acest sens: "Către toate autoritățile din provincii: se ordonă confiscarea tablourilor, gravurilor, busturilor care reprezintă persoane istorice sârbești devenite deja legendare"⁴⁴.

În acest context social-politic transilvănean, are loc consfătuirea unui grup de intelectuali bănățeni la Vârșeț, care hotărăsc înființarea unei gazete politice românești, DRAPELUL. Comitetul executiv se angaja ca noul ziar să lucreze "curat în principii și onest în executură, strict pe baza programului P.N.R. din 1881"⁴⁵. Redacția ziarului DRAPELUL și-a fixat astfel, încă din primele numere, programul său politic, bazat pe înțelegere între celelalte naționalități, pentru emanciparea politică a poporului român, pentru ca acesta "să devină în patria sa străbună un factor eminamente politic, conform importanței sale numerice, culturale și istorice"⁴⁶.

DRAPELUL a avut o atitudine general democratică, dând dovadă de un spirit de orientare politică, având o ținută protestatară, sprijinind lupta pentru vot universal, pentru libertatea conștiinței, pentru îmbunătățirea situației proletariatului și țărănimii, precum și dreptul naționalităților de a folosi limba maternă în școală și în administrație. În articolul apărut în coloanele ziarului DRAPELUL,

42. G. Moroianu, *Les luttes des Roumains de Transylvanie pour la liberte et l'opinion europeenne*, Paris, 1933, p. 90.

43. Magistrat Bela Crkva, document nr. 2233/1895, p. 1-3.

44. "DRAPELUL", 29 mai 1909.

45. I. Cicală, *op. cit.*, p. 396.

46. "DRAPELUL", 14 ianuarie 1901.

din 13 iulie 1901, se sublinia că formula "divide et impera" a urmărit întotdeauna învrăjbirea naționalităților. Într-un alt articol, *Voința națională*, se specifica precum că "întărirea conștiinței naționale a popoarelor constituie un principal factor care va duce la destrămarea imperiului habsburgic".

Burghezia română, ca și burghezia celorlalte naționalități, s-a situat pe poziții înaintate, luptând împotriva adversităților felurite ale regimului dualist, a câștigării de drepturi politice, precum și întărirea pozițiilor ei economice.

Regimul habsburgic încălca cele mai elementare drepturi, îngrădirea libertății presei, a întrunirilor, organizațiilor socialiste, ale P.N.R.-ului, ale asociațiilor culturale românești, folosind diferite mijloace, ca dizolvarea unor sindicate, expulzarea unor conducători ai muncitorilor, suspendarea temporară a unor ziare românești, procese de presă etc.

Poziția ziarelor românești și sârbești în condițiile intensificării contradicțiilor sociale și naționale în primul deceniu al secolului XX, s-a situat între acei factori înaintași ai burgheziei românești și sârbești care au înțeles în mod obiectiv călăuzirea tuturor forțelor oprite și exploatate, într-un program social politic. Într-un articol, apărut în ziarul DRAPELUL, se sublinia adeziunea totală spre o platformă politică comună a naționalităților. "În partidul naționalităților dominează concepția că în interesul reformelor democratice, și mai ales în interesul sufragiului universal, secret, naționalitățile trebuie să meargă mână în mână cu toate elementele democratice ale țării"⁴⁷.

Interesul manifestat de P.N.R. față de problemele muncitorimii, poziția conducerii P.S.D. din Ungaria în problema națională, au contribuit la apropierea dintre socialiștii români și P.N.R. De altfel, problema colaborării dintre reprezentanții proletariatului și ai burgheziei, a fost o preocupare permanentă, mai ales după conferința electorală de la Sibiu din 1905.

Ziarul DRAPELUL și TRIBUNA publică în paginile lor nenumărate articole, în care se dezbat problemele revendicative imediate: vot universal, îmbunătățirea condițiilor de viață și muncă a proletariatului, situația țăranimii, demascarea abuzurilor autorităților.

În anii 1900-1903, ca urmare a crizei economice, posibilitățile de trai ale oamenilor muncii au scăzut vertiginos, ziarul NEPSZAVA relatează că au rămas "fără lucru mii de familii"⁴⁸.

ADEVĂRUL din 23 august 1903 arăta că "la Anina 7.000 muncitori sunt în grevă, la fel metalurgiștii de la Reșița, iar la Banloc s-a declanșat o grevă a secerătorilor.

47. Ibidem, 27 noiembrie 1906.

48. "NEPSZAVA", 30 noiembrie 1901.

Grevele din anul 1903 au contribuit la apropierea celor două partide. Conducători ai P.N.R., în frunte cu Coriolan Brediceanu și Valeriu Braniște, în adunarea comitatensă a județului Caraș-Severin, iau apărarea greviștilor, cerând vicecomitetului să intervină la Anina, la direcția STEG (Staatseisenbahngesellschaft), care apasă "ca un munte pe conștiința și libertatea lucrătorilor și a populației de pe teritoriul întinselor sale proprietăți, e rigidă, nemiloasă față de soarta amară a nenorociților lucrători și de aceea o grevă a lucrătorilor... durează un timp mai lung, istovește și sleiește și rămășițele puterii de rezistență a sclavilor lucrători"⁴⁹. Deputații români, și în special Coriolan Brediceanu, în Parlamentul de la Budapesta, apără interesele muncitorimii, cerând "socoteală autorităților pentru politica lor antisocială"⁵⁰.

Ziarul ADEVĂRUL, care a apărut la Budapesta-Lugoj, din 16 august 1903, comentând mișcările sociale din Banat, sublinia: "Sufletul nostru e umplut de amărăciune... văzând multe nedreptăți ce întâmpinăm pas cu pas... Pe fruntea foi noastre e scris: "ADEVĂRUL". Și foaia asta, cât va trăi, pentru adevăr va lupta. Multe piedici vor fi în drum, dar puterea noastră toate le va doborî... Veniți după noi, și dacă inima voastră dorește dreptate, egalitate și frățietate, veniți după steagul roșu, pe care este scris adevărul"⁵¹. Într-un alt articol, redacția ziarului, adresându-se țărănimii bănățene, publică poezia marelui poet român George Coșbuc, *Noi vrem pământ*. Îndemnând locuitorii satelor, articolul redacțional sublinia: "citiți-o cu luare-aminte și veți simți că fiecare cuvânt din poezia aceasta pare a fi ruptă din inimile noastre"⁵².

În zilele de 24-25 decembrie 1905, a avut loc, la Lugoj, primul Congres al secției române a P.S.D.⁵³. Presa bănățeană a salutat cu multă simpatie acest for în care s-au dezbătut problemele vitale ale clasei muncitoare. ADEVĂRUL reliefa că "românii trebuie să înainteze în viața politică și economică; se impune o adevărată constituție și dreptul de vot secret și universal"⁵⁴. Într-un articol, apărut în ziarul ADEVĂRUL, se motiva necesitatea apariției săptămânale a gazetei, "deoarece a crescut în amploare mișcarea social-democrată din întreaga lume"⁵⁵. "Cu puteri îndoite – se reliefa în articol – să ducem cuvântul bun al deșteptării, al luminării și al organizării muncitorilor"⁵⁶.

49. "DRAPELUL", din 25 august 1904.

50. Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 217.

51. *Presa muncitorească și socialistă din România*, Ed. Politică, București, 1966, vol. II, partea I, p. 579.

52. "ADEVĂRUL", din 30 august 1903.

53. Dan Popescu, *Greva metalurgiștilor din valea Bistrei*, Articole și studii de istorie, p. 334.

54. *Episoade din lupta muncitorimii bănățene*, Drapelul Roșu, din 28 aprilie 1966; Adevărul, 1 noiembrie 1905.

55. "ADEVĂRUL", 1 aprilie 1906.

56. *Ibidem*, 1 aprilie 1906.

Pentru a stăvili mișcarea revoluționară a maselor din Transilvania și Banat, Ministerul de interne, prin Ordinul 136 din 9 ianuarie 1906, dispunea: "să se ia de urgență măsuri pentru preîntâmpinarea oricărei tulburări, să se înființeze noi posturi de jandarmi, să se interzică desfășurarea activității sindicatelor muncitorești, să se treacă la arestarea și expulzarea conducătorilor"⁵⁷.

În această perioadă presa bănățeană a publicat nenumărate articole despre mișcărilor muncitorești din anul 1906 de pe aceste meleaguri. Astfel TRIBUNA din Arad, cu litere majuscule, înfățișa cititorilor articolul *Măcelul de la Nandorhegy*. DRAPELUL relata pe prima pagină despre tristul incident înăbușit în sânge de la Ferdinand, când au căzut răpuși de gloanțele jandarmeriei 50 de muncitori⁵⁸.

Gazeta ADEVĂRUL a descris în mod zguduitor viața plină de suferință, mișerie și opreliște a oamenilor muncii din acest centru metalurgic, Ferdinand, subliniind cu lux de amănunte aspecte ale grevei.

De asemeni sunt prezentate greva generală a celor 20.000 de muncitori din Timișoara din mai 1906 și, bineînțeles, grevele generale din vara anului 1906 de la Lugoj și Caransebeș, precum și alte numeroase greve și acțiuni revendicative ale maselor muncitoare.

În condițiile intensificării contradicțiilor sociale și naționale din primul deceniu al secolului al XX-lea, lupta naționalităților subjugate a îmbrăcat o gamă variată de forme și de metode de acțiune. Un rol important în mobilizarea maselor populare și variate acțiuni, ridicându-le gradul de combativitate, l-a avut presa, care a popularizat idealul de luptă națională, încrederea și optimismul în forța poporului, în victoria cauzei lui.

Îngrădirea activității politice s-a desfășurat prin suspendarea temporară sau definitivă a ziarelor naționalităților, intentarea de procese de presă, percheziții la sediile redacțiilor, amenzi etc. Numeroase documente stau mărturie asupra acestei politici reacționare a imperiului dualist care reprezintă "tot atâtea acte de acuzare în fața istoriei, a posterității, tot atâtea acte de bărbăție, suferință și luptă neînfricăată din partea poporului român și sârb".

Ziarele *Dreptatea*, *Meseriașul*, *Drapelul*, *Vršacki vesnik*, *Zvono* etc., le-au fost înscenate nenumărate procese de presă, iar redactorii lor au apărut în fața instanțelor judecătorești. Redactorul ziarului *Zvono* a fost judecat și condamnat la 7 ani temniță grea; Nicolae Jugănuș, redactorul *Drapelului*, a fost întemnițat la Seghedin pentru articolul *Socialiștii noștri*; Paul Petersky, pentru articolul publicat în *Branik*, a fost condamnat la 6 luni temniță grea și amendat cu 200 coroane... "mobilul condamnării fiind instigarea contra statului maghiar"⁵⁹.

57. Arhivele Naționale jud. Caraș-Severin, Fond Prefectura jud. Caraș-Severin, Dosar 323/1906, p. 2.

58. Dan Popescu, *Studiul monografic al Uzinei Oțelul Roșu* (Ferdinand), p. 172, Reșița, 1975.

59. Buletin Informativ 7-8, p. 41, Timișoara, 1977.

În anul 1905, luna iunie, Valeriu Braniște scoate la Lugoj o nouă gazetă săptămânală, intitulată "Banatul", care își încetează activitatea în luna decembrie fiind suspendată de autoritatea comitatense⁶⁰.

În vara anului 1905, *Reuniunea de cântări și muzică*, în frunte cu Valeriu Braniște, George Dobrin și Ion Vidu, au primit vizita corului "Carmen" din București, dirijat de D. G. Kiriace⁶¹.

Venirea în Lugoj a corului "Metropolitanului" din Iași, condus de Gavriil Musicescu, precum și cele ale Societății corale "Doina" din Turnu Severin și Societății corale "Armonia" din Craiova și a corului "Carmen" din București au contribuit la ridicarea pe o treaptă mai înaltă a conștiinței naționale a românilor din orașele și satele bănățene.

Pe acest fundal social-politic, frământat, s-au intensificat la începutul secolului XX legăturile nemijlocite dintre românii bănățeni și cei din vechea Românie. Pătrunderea de publicații, calendare, apeluri, ziare, reviste, studii și cercetări cu privire la istoria românilor, prezența unor personalități ca Nicolae Iorga, I.C. Frimu etc., care au vizitat în această perioadă Banatul, a constituit, într-un anumit sens, misiunea de răspuns a celor din țara liberă, pe lângă românii din Banat, care, cu mult înainte de actul de la Alba Iulia, au trimis deja peste munți pe cei mai de seamă scriitori și oameni de cultură.

Călătoria lui Nicolae Iorga din anul 1905, cum o descrie ziarul DRAPELUL, a fost fascinantă, deoarece prin întâlnirea cu populația românească din satele bănățene, a avut o puternică semnificație, fiind de fapt o chemare directă la acțiune, stimulând încrederea că visul cel mare, rostit cu atâta temeritate pe "Câmpul Libertății", în 1848, "noi vrem să ne unim cu țara", se va realiza.

Turneele unor formații artistice, melodiile românești de peste munți, propaganda făcută de "Astra" și "Liga culturală", au înaripat inimile poporului, întărindu-i convingerea că idealul de veacuri se va îndeplini. În acest sens, Nicolae Iorga scria: "Spiritul «Ligii culturale» trăiește și rodește, el se strecoară prin crăpăturile Carpaților, trece peste râuri istorice, șterge lacrimi de durere din ochii chinuți, duce o blândă mângâiere la vetrele celor deznădăjduiți, înviorează pe cei oboșiți în lupte și susține în mod considerabil moralul unui popor ce luptă și nădăjduiește"⁶².

George Dobrin, Ion Vidu și Valeriu Braniște au fost inițiatorii participării corurilor bănățene din Reșița, Bocșa, Lugoj, Bozovici, Oravița, Coștei, Cacova,

60. Dr. A. E. Peteanu, *Ziare lugojene*, p. 92, Tipografia Corvinul, Lugoj.

61. Ioan Stratan, *Corul "Ion Vidu" din Lugoj*, 1975, p. 21.

62. Dan Popescu, *Viață jertfită pe altarul unității naționale*, în "Paralela 45", Timișoara, 3 septembrie 2002.

Chizătău și Ticvanul Mare la marea festivitate de la București a aniversării a 40 de ani de domnie a regelui Carol I⁶³.

Bănățenii au participat, în iunie 1906, la Expoziția Generală Română, precum și la manifestările prilejuite de Jubileul regal de 40 de ani al regelui Carol I. În Gara de Nord, în prezența unor personalități, în frunte cu Nicolae Iorga, George Dobrin a ținut o scurtă alocuțiune "...am venit la voi cu drag, am venit ca să vă aducem cântarea prin care ne păstrăm limba. Căci noi nu cântăm ca să cântăm, ci ca să ne asigurăm existența neamului, ca să-i întărim puterea de existență". Cele 12 coruri din Banat, în frunte cu Coriolan Brediceanu, George Dobrin, Valeriu Braniște, sub conducerea maestrului Ion Vidu, au vrăjit miile de participanți în sala Ateneului Român și la Arenele Romane din Parcul Filaretului; iar obiectele de artizanat și costumele populare ale românilor din afara granițelor de atunci ale României, expuse la Pavilionul Român, au fascinat, încântat și încălzit inimile tuturor românilor prezenți⁶⁴.

Corurile bănățene au vizitat mai multe orașe. Valeriu Braniște în articolul *Cântăreții noștri la București – impresii și amintiri* își amintește despre conferința ținută în orașul Ploiești la care au participat în jur de 10.000 cetățeni⁶⁵.

În perioada care a urmat, până la primul război mondial, guvernele care s-au succedat la conducerea monarhiei austro-ungare au desfășurat o amplă campanie "de opresiune politică, economică și culturală împotriva naționalităților". "Colonizările forțate, sistemul electoral al lui Andrasy, cenzura severă, abuzuri săvârșite de autorități care îngrădeau popoarelor asuprite, dreptul de a învăța în școli cu limba maternă, au provocat o justificată nemulțumire".

Un rol important în menținerea ființei naționale a românilor bănățeni și a limbii române l-au avut și reuniunile și asociațiile învățătorilor. Rapoartele organelor de represiune către prefectura comitatului Caraș-Severin, informau "învățătorii și chiar preoții sunt elemente nocive în mobilizarea maselor la întrunirile populare". Nu întâmplător autoritățile comitatense au intentat un proces împotriva coriștilor din Caransebeș pentru "vina de a fi interpretat cu prea multă căldură "Dorul înstrăinatului" de Ion Vidu, încât "au însuflețit publicul românesc pentru România" și și-au exprimat "dorul față de patria lor dulce care este România"⁶⁶.

Creșterea conștiinței naționale explică de ce la întrunirile organizate de P.S.D., P.N.R. sau "Astra" participă mii de cetățeni. Într-un raport al Comandamentului poliției din Timișoara către Ministerul de interne, se specifi-

63. Valeriu Braniște, "Drapelul" din 15 septembrie 1906.

64. Dan Popescu, *O viață jertfită pe altarul unității naționale*, op. cit., 3 septembrie 2002.

65. "Drapelul" din 15 septembrie 1906.

66. I. D. Suciu – R. Constantinescu, *Documente privitoare la Istoria Mitropoliei Bănățene*, vol. II, p. 652, Timișoara, 1980.

ca: "...niciodată n-am putut observa atât de multe adunări, greve, de proporții atât de mari".

Redacția ziarului DRAPELUL a înțeles importanța adunărilor populare ca mijloc de antrenare la lupta politică, publicând numeroase însemnări și reportaje, în care se arăta că "aceste adunări sunt cea mai bună școală politică... numai așa se poate adânci în masele largi ale poporului conștiința drepturilor politice și naționale", sublinia un articol publicat în ziarul DRAPELUL, din 3 noiembrie 1908.

Un exemplu relevant despre ridicarea conștiinței politice a locuitorilor sunt alegerile congresuale sârbești din anul 1910, când în toate cele trei circumscripții au biruit "radicalii – Partidul Independent Sârb, cu toate că autoritățile au făcut presiuni și au terorizat populația".

În coloanele unor periodice sârbești de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX a circulat ideea formării unei "Confederații a statelor dunărene". Acest proiect al viitoarei Confederații, cu capitalele Pecs, Zagreb, Belgrad, București, se deosebea categoric de ideea lui Aurel C. Popovici despre "Statele Unite ale Austriei Mari", deoarece avea drept obiectiv principal dezmembrarea Imperiului habsburgic⁶⁷.

În perioada care a urmat până la primul război mondial, guvernele care s-au succedat la conducerea monarhiei austro-ungare au desfășurat o campanie de opresiune economică, politică și culturală împotriva naționalităților.

În aceste momente grele presa bănățeană s-a remarcat prin combativitate, demascând fără cruțare măsurile de intimidare, constrângere, amenințări, precum și pedepsele la care erau supuși toți aceia care nu se încadrau în felul de viață politică a monarhiei. Presa a fost un factor important pentru apărarea drepturilor democratice ale cetățenilor, luptând pentru respectarea unei vieți naționale libere a popoarelor, încadrându-se în contextul evenimentelor și vieții social-politice a vremii, având un spirit de orientare, situându-se pe linia conduitei politice dictată de interesele burgheziei naționalităților oprite.

Ziarele și revistele bănățene, cu toate lipsurile semnalate, se înscriu cu majuscule, la un loc de frunte în analele publicisticii românești, contribuind la educarea politică a populației.

---

67. Alexandru Rusu, *Relațiile româno-iugoslave la sfârșitul sec. XIX* în vol. Radovi Simpozijuma, p. 343, Libertatea, Pancevo, 1971.